

Een graafschap in Frisia Kuinre, Urk en Emelweerd.

Inleiding.

Om een inzicht te krijgen wie het voor het zeggen hadden in dit gebied tussen ongeveer het jaar 800 en 1300 en waar deze lieden vandaan kwamen, staan ons slechts enkele bronnen ter beschikking, waarin met een redelijke mate van betrouwbaarheid gegevens staan, die voor ons doel kunnen worden gebruikt. Dat doel is een paar nog niet of niet volledig opgevulde gaten in de beschreven geschiedenis van dit gebied proberen te dichtten. Het beginjaar 800 is gekozen omdat in die tijd de Frankische koning, later keizer, Karel de Grote (768-814), het volk dat hier leefde, trachtte onder zijn macht te brengen. Dit is hem en zijn directe opvolgers uiteindelijk gelukt en dat bracht grote veranderingen met zich mee in de samenleving, niet alleen op bestuurlijk gebied maar ook op geloofsgebied. De Franken waren grotendeels al Christen geworden, maar de Friezen en de Saksen ten noorden van de Rijn vereerden hun eigen heiligen als Wodan en Donar.

In het gebied ten zuiden van de Rijn was de welvaart veel hoger dan in de gebieden daar ten noorden van. Dat kwam doordat voordien in het zuiden de Romeinen de heersers waren en deze hadden betere productiemethoden van voedsel ingevoerd en een samenleving opgebouwd op basis van rangen en standen en waarin ieder mens zijn plaats diende te kennen. Er was een rechtsorde om het geheel te besturen en een leger om het gezag, waar nodig, te handhaven en uit te breiden. Graven bestuurden namens de koning delen van het gebied. Domeingoederen werden in leen gegeven aan ridders om te voorzien in de voedselbehoefte voor hof en leger. Ook werden kloosters gebouwd om als steunpunt voor de macht en het geloof te kunnen dienen.

Dat systeem wilde hij ook invoeren in het gebied van de Friezen en de Saksen, inclusief het christelijk geloof. In het gebied van de Rijnmondingen naar de Noordzee, waar veel handelscontacten tussen de diverse volksstammen plaats vonden, verliep de onderwerping en kerstening wat gemakkelijker dan in het gebied, ruwweg ten noorden van de Overijsselse Vecht en de uitloop ervan in de Noordzee. Het gebied van het huidige Drenthe, Friesland en Groningen.

De Friezen en Saksen kenden geen rangen en standen en van het nieuwe geloof moesten ze al helemaal niets hebben. Elke nederzetting, himrik of hamrik of boermarke, had zijn eigen zelf gekozen voormannen om te handelen volgens mondeling overgedragen rechtsregels. In de jaarlijkse bijeenkomsten in de gouwen koos men volgens de regels een leider, en op landsniveau een vorst (voorste) om de vergaderingen in goede banen te leiden. In oorlogstijd koos men uit de vorsten een hertog om het leger aan te voeren.

In het gebied langs Rijn en IJssel, richting Noordzee, verliep de onderwerping en kerstening vrij voorspoedig, mede doordat de Franken de plaatselijke leiders posities aanboden in het nieuwe bestuur. Die plaatselijke leiders stamden al uit families waaruit in vorige eeuwen ook al de voormannen werden gekozen en die in het nieuwe systeem nu een beschermde wettelijke status kregen en bevoegdheden om zich te kunnen verrijken.

In het onderhavige gebied, Friesland, Groningen, Drenthe, was de onderlinge binding tussen stamgenoten echter zeer sterk en het lukte Karel de Grote niet om deze gebieden totaal te onderwerpen. Wel heeft hij de Friese en Saksische voormannen kunnen dwingen om hem als heerser te erkennen, maar van erkenning door het hele volk was geen sprake. Daarna heeft hij geprobeerd om de Denen te onderwerpen, maar dat is hem niet gelukt. De Denen kregen hulp van de Friezen en Saksen die Karels legers en opgerichte versterkingen regelmatig bestookten. Karel besloot tot vrede met de Denen en er is een grens afgesproken tussen de Denen en de Franken. Als onderhandelaar namens Karel de Grote was graaf Wichmann de belangrijkste persoon.

Op grond van zijn ondervonden tegenstand van de Deense vorst Harald komt Karel de Grote tot het besef dat in de natuur levende volken een vruchtbare bodem vinden zich aaneen te sluiten wanneer hun belangen dezelfde zijn. Die belangen waren vooral het behoud van hun land en hun rechten zoals die vanouds van geslacht op geslacht werden overgedragen. Karel zag in dat zijn doelstelling, één land met één rechtssysteem voor al zijn onderdanen, niet haalbaar was in de noordelijke delen van zijn rijk. Hij besloot om de Saksen en de Friezen hun oude rechten te laten behouden, opdat daarmee de bevolking zich zou schikken in zijn heerschappij. Dat schijnt in eerste instantie gelukt te zijn. Harald, de voormalige Deense vorst, werd graaf over het gebied Sleeswijk-Holstein zodat de daar levende bevolking toch nog iets het gevoel had dat zij vrij waren. Graaf Wichmann van de Wetigouw kreeg als beloning voor zijn werk het overige Saksisch/Friese gebied langs de kust in leen tot de Lauwers.

De Friezen en Saksen mochten vrij blijven beschikken over de grond die zij in bezit hadden voor hun levensonderhoud en zij mochten hun oude landrechten blijven uitoefenen. Maar de rechtspraak moest wel onder voorzitterschap van de door Karel aangestelde graven gebeuren. En de opgelegde boetes moesten worden afgedragen aan de graaf. De niet bij de Friezen en Saksen in dagelijks gebruik zijnde gronden verklaarde Karel tot het eigendom van de heerser, waarop het alles omvattende recht van de heerser van toepassing was. Maar het bleef onrustig in het gebied van de Friezen en Saksen. Het was noodzakelijk om op strategische punten burchten, in de vorm van motte kastelen, op te richten en bemand te houden, als steunpunten van bestuur en onderkomen van legereenheden.

Voor de voedselvoorziening voor zijn hoven en het leger liet Karel de Grote in het hele rijk landgoederen aanleggen, die als leengoed door ridders uit zijn leger werden beheerd. Een aantal landgoederen werd ingericht als decentraal steunpunt van bestuur. Voor het beheer van die landgoederen werden regels opgesteld. Die regels zijn bewaard gebleven en in gedrukte vorm te lezen in de "Capitulare del villis vel curtis imperialibus."

(Lees: <https://www.dorpshistorie.nl/capitularedevillis.pdf>)

Graafschappen en decentrale steunpunten van bestuur in het noorden van Nederland.

Uit annalen en oorkonden kennen we de namen van graafschappen en kunnen we de omvang van die graafschappen vaststellen. Het graafschap Drenthe was destijds bijna gelijk aan de huidige provincie Drenthe met dien verstande dat het alleen de nederzettingen betrof die gelegen waren op de hoge delen, dus inclusief de huidige stad Groningen en de strook van de Stellingwerven, maar exclusief de kop van Drenthe boven Norg, dus de huidige plaatsen Roden, Peize en Eelde. Die behoorden tot het Frisia tussen Lauwers en Eems. Dit laatste graafschap bestond uit de oude gouwen Fivelgo, Hunsego, Middag en Humsterland. Het Frisia tussen Vlie en Lauwers bestond uit de oude gouwen Oostergo, Westergo en Sudergo, waarbij Sudergo is opgedeeld in aparte graafschappen namelijk Staveren, Agridiogen of Umbalaho en Urk/Emelweerd/Kuinre, waarbij de laatst vermelde twee elkaar overlappen.

In het huidige Overijssel, dat al voor de tijd van Karel de Grote was onderworpen, worden de graafschappen Twenthe en Isala of Salland vermeld. Vollenhove en omgeving schijnt in eerste instantie tot de gouw Isala of Salland te hebben behoord, maar moet rond 1040 een deel zijn geweest van het graafschap Agridiogen of Umbalaho. Later kreeg Vollenhove en het gebied erboven, de kop van Overijssel, een aparte status als Heerlijkheid.

Als decentrale steunpunten van bestuur worden vermeld Groningen, Coevorden, Stavoren, Deventer en Kampen.

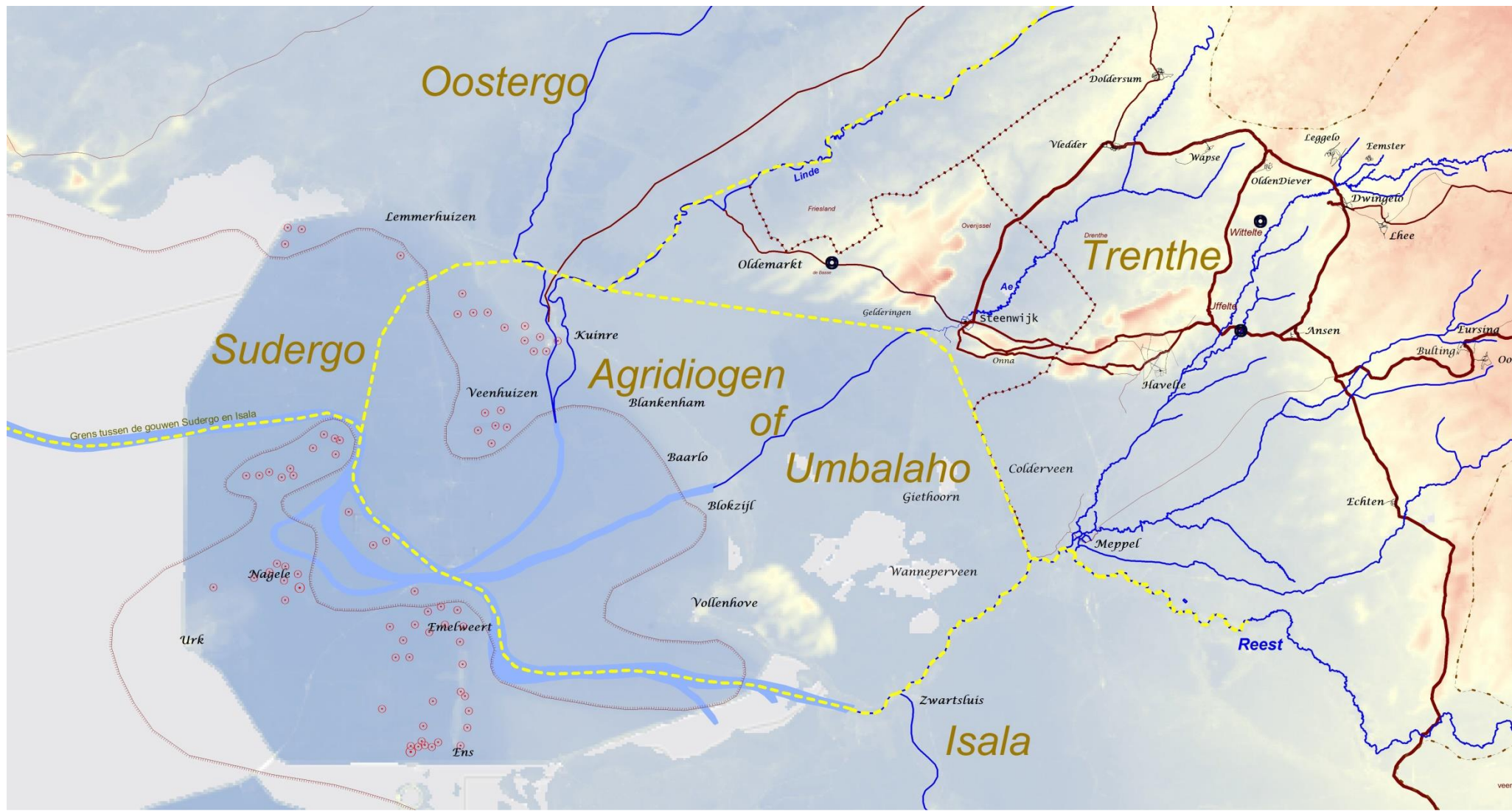
In oorkonden met name genoemde landgoederen zijn Eyen (Een bij Norg), Lemferding bij Eelde, Pitlo bij Assen, Wittelte en Uffelte. Als een hofgoed worden vermeld: Groningen, Anlo, Emmen en Ruinen.

Maar ook Arlo nabij Echten zal als landgoed zijn aangelegd, en een goed in Almelo nabij de Schulenburg, op Urck en zeer waarschijnlijk ook bij Kuinre en bij Steenwijk. In principe bij alle plaatsen waar in de eerste eeuwen na 800 motte kastelen of overeenkomstige versterkingen zijn aangelegd.

Op basis van herkenning op luchtfoto's en/of nader archeologisch onderzoek waren er motte kastelen/burchten bij Groningen de Groenenborg, bij Noordlaren de Mitsplete, Pitlo bij Assen, Haerlo bij Peest, de Oldenburg bij Een/Norg, de burcht in Coevorden, de Klenkenborg bij Gees, de Oldenburg bij Ruinen, bij Rheebruggen, bij Uffelte, de Schulenburg bij Almelo, Ramelo bij Raalte, de Basse ten westen van Steenwijk en bij Kuinre. Ook de burcht van Staveren zal in eerste instantie een mottekasteel zijn geweest.

Graven van Frisia

Zie hiervoor het artikel Graven en Prefecten, elders op deze website. (<https://www.dorpshistorie.nl/HistorieNoordNederland2.pdf>)

Vermoedelijke begrenzingen van gouwen en graafschappen in het gebied van de huidige Noordoostpolder en het aangrenzende deel van Friesland, Drenthe en Overijssel. Verder de ligging van wateren, rivieren, wegen en mottekastelen omstreeks het jaar 1000. De begrenzing van het begaanbare gebied met het Almere is met een bruine lijn aangegeven op basis van de paleogeografische kaart en de meest recente kaart van vondsten na het jaar 0 waaruit menselijke aanwezigheid blijkt.

De gouw Sudergo en het territorium Urk.

Dit deel van Frisia was in de tijd van Karel de Grote een open gebied waarin enkele keileemhoogten voorkwamen en waar de uitmondingen van Rijn, IJssel en Vecht en enkele rivieren vanaf de Drentse hoogvlakte en de Stellingwerven hun weg naar zee zochten. De randen van het gebied werden gevormd door de keileemhoogten van Gaasterland, Vollenhove en de latere eilanden Schokland en Urk. In het westen werd het begrensd door een noordelijke uitmonding van de Rijn via de huidige Utrechtse Vecht die toen via het Vlie de Noordzee bereikte. De samenstelling van de grond buiten de keileemruggen was grotendeels weinig van aard en niet stabiel, als gevolg van de lage ligging ten opzichte van het zeeniveau. Grote delen waren moerassig, maar het was begaanbaar. Na de laatste ijstijd, zo'n 6000 jaar geleden, stijgt het zeeniveau met gemiddeld 1,15 mm per jaar. In het jaar 800 lag het zeeniveau dus bijna anderhalve meter LAGER dan nu. De toenmalige hogere delen van het gebied waren heel geschikt voor het houden van vee. Door de vele stromen was het zeer visrijk, mede vanwege de open verbindingen met de zee. Onder normale omstandigheden dus een gebied waar men voldoende en goede middelen van bestaan kon opbouwen. Enkele historische onderzoekers zijn van mening dat het deel van het huidige Nederland tussen de Utrechts heuvelrug, de Veluwe, Salland, de Drentse hoogvlakte en de duinenrij met de Waddeneilanden, niet bewoonbaar was en zelfs gedurende lange tijd geheel onder water heeft gestaan. Zij baseren die mening waarschijnlijk op de visie van Albert Delahaye en zijn uitleg van de publicatie van dr. Karl-Ernst Behre over de Duinkerke transgressies.

Desalniettemin hebben hevige stormen in die tijd, toen dijken nog sporadisch voorkwamen, grote stukken land weggeslagen, wat uiteindelijk heeft geleid tot het uiteenvallen van de gouw Sudergo in een deel Stavoren en een deel Urk-Nagele-Emelweerd-Ens.

Uit een oorkonde van februari 966 blijkt dat het toenmalige territorium Urk uit meerdere eilanden bestond . (Insulae Urck). Keizer Otto I schenkt aan het klooster van St Pantaleon te Keulen:

“het halve eiland Urk en al hetgeen zich bevindt tussen de overzijde van de rivier de Nakala tot aan Vunninga, met al zijn graslanden, weidegronden, visgronden, wateren en waterlopen, begaanbare en onbegaanbare wegen, roerende en onroerende zaken, nog te onderzoeken of reeds onderzocht en met alle wettige rechten die daartoe behoren, gelegen in het graafschap van graaf Egbert, waar weleer graaf Gardolf toezicht had.”

Op 29 juni van hetzelfde jaar:

“Keizer Otto I geeft aan het nonnenklooster te Elten, gesticht door graaf Wichman, wat deze in beneficium bezat in territorium Urk, in de gouw Salon en in de graafschappen Naardinkland en Hamaland.”

Opmerkelijk is de benaming “territorio Urk”, het gebied Urk. Het wijst erop dat het territorium uit meerdere delen bestaat en in verschillende gouwen of graafschappen is gelegen. Pantaleon heeft dan een noordelijk deel gekregen, deels behorend tot het graafschap van Egbert in Frisia en deels behorend tot het graafschap Velua of Salon, waarvan bekend is dat de grafelijke rechten tot 939 werden uitgevoerd door graaf Meginhardt IV van Hamaland. Deze neemt in het jaar 938 deel in een opstand tegen koning Otto I. Op de rijksdag in 939 worden hem de grafelijke rechten ontnomen welke hij bezat in Hamaland, Salland, Drenthe, Veluwe, Hunsego, Fivelgo en Naardinkland. Meginhardt was getrouwd met Liutgard van Vlaanderen en was niet alleen familie van de koning, maar ook zeer machtig en had veel aanzien. Dat heeft er toe geleid dat er een verzoening tot stand is gekomen en dat de jaarlijkse hofdag van de keizer in 944 in Elten is gehouden, op de burch van Meginhardt. Zoon Wichman IV van Meginhardt krijgt van keizer Otto de leenrechten die zijn vader bezat. Wichman IV had drie kinderen; dochter Liutgard, dochter Adela en zoon Wichman V. Zijn vrouw overleed in 962 en zijn beoogde opvolger Wichman V in 966. Voor het zielenheil van de overledenen besloot hij een nonnenklooster te bouwen op de berg Elten, waarvan zijn oudste dochter Liutgard de abdis werd. Voor zijn eigen zielenheil besloot hij om al hetgeen hij bezat ook aan het door hem gestichte klooster te schenken. Voor zo'n schenking is de goedkeuring van de koning/keizer nodig en bij die bespreking zal keizer Otto met Wichman overeengekomen zijn dat Wichman een deel van zijn bezit in Urk afstaat aan

de broer Bruno van de keizer, die in 855 het klooster St Pantaleon in Keulen had gesticht en welk klooster nog wel wat goederen kon gebruiken om in het onderhoud te kunnen voorzien. Dat heeft dus geleid tot de tekst in bovenvermelde oorkonden.

Het klooster Pantaleon krijgt van de "eilanden Urk" (lees: keileemhoogten omringd door draagkrachtig grasland op veen) de meest noordelijk gelegen opduiking gelegen ten westen van de toenmalige loop van de Nagel, voorheen behorend tot het leengoed van Wichman, en een aansluitend, aan de oostkant van de Nagel gelegen gebied tot aan Vunninga, dat voorheen behoorde tot het leengoed van Egbert.

Elten krijgt een zuidelijk deel, behorend bij Velua of bij Salon, één van de graafschappen van Wichman. Het betreft hier dus goederen die Wichman en Egbert in leen hadden van de keizer en nu in leen komen bij het klooster Pantaleon en het klooster Elten.

Benamingen van goederen worden in latere oorkonden vermeld wanneer een geschil tussen de dochters van Wichman wordt beslecht. Maar helaas zijn de vermelde plaatsnamen niet herkenbaar. Enkele onderzoekers menen echter Ens en Urk te herkennen.

Met behulp van kaarten uit diverse publicaties en tekst zijn de eilanden Urk en omgeving te reconstrueren. U vindt die reconstructie op een aparte pagina bij dit artikel.

<http://www.dorpshistorie.nl/Sudergo-Urk-Emelweerd-Kuinre%20omstreeks%201100-1200.pdf>

Wie in 966-968 de feitelijke plaatselijke beheerders/gebruikers van die goederen waren is nergens beschreven.

Wel is beschreven dat de giften totaal zijn, dus allodiaal bezit zijn geworden van vermelde kloosters. Het zijn dus staatjes in de staat. Ze behoren niet tot een graafschap.

In een oorkonde van 1042 geeft de keizer Hendrik III het graafschap Agridiogen of Umbalaho, waar vroeger graaf Ekkehard (is Egbert Eénoog) de grafelijke rechten uitoefende, aan bisschop Berhold van Utrecht. Dit betreft het oostelijk deel van Sudergo. Van dit graafschap wordt daarna niets meer vermeld.

Ruim 100 jaar later wordt Herman van Zutphen abt van het klooster St Pantaleon in Keulen. In 1107 verpacht hij de hof te Urk aan voogd Adelhardus van dat hof op de voorwaarde dat bij goed gedrag de pacht wordt omgezet in erfpacht. Adelhardus was kennelijk nog jong en moest zich nog bewijzen.

Het markgraafschap Friesland is in 1099 na de dood van de Utrechts bisschop Koenraad, door de keizer gegeven aan Hendrik de Vette van Northeim, die getrouwd was met Gertrud, de zuster van de vroegere graaf van Friesland, Egbert van Meissen. Hendrik claimde de grafelijke rechten op grond van erfrecht van zijn vrouw.

In 1100 werd hij op de dag dat hij zou worden gehuldigd als graaf, in Stavoren aangevallen door Friezen die het met zijn benoeming niet eens waren. Hendrik en echtgenote konden ontsnappen en vluchtten per boot richting Deventer. Maar hij werd achterhaald door de Friezen en ter hoogte van Urk werd hij gepakt en vermoord en in de rivier de Nagel gedumpt

Als formele opvolger van Hendrik zal zijn nog jonge zoon Otto III, die 14 jaar oud was in 1101, hebben gefungeerd, onder toezicht van zijn moeder Gertrudis von Meissen.

Maar Otto III overleed al in 1116. In 1125 onttrekt keizer Lotharius het graafschap Friesland aan de bisschop van Utrecht en geeft het aan zijn zwager Otto I graaf van Salm en Rieneck, die ook zwager was van Otto III van Northeim, de vorige markgraaf van Friesland.

Hendrik de Vette, de in 1100 vermoorde graaf van Friesland, had een zuster Mathilde die getrouwd was met graaf Hendrik I de oude van Zutphen.

Deze Hendrik van Zutphen verkrijgt in 1107, door een ruiling met koning Hendrik V, een graafschap in Frisia, later bekend geworden als het graafschap Urk en Emelweerd. Dit graafschap moet een nieuw gevormd graafschap zijn zoals is af te leiden uit latere oorkonden. Een deel van de oude gouwen Sudergo en Isala, samen het laag gelegen gebied ten westen van Kampen en Vollenhove, tussen de Veluwe en Gaasterland en in het westen begrensd door het Vlie, de uitloop van een Rijnarm naar zee. Het centrum van dit gebied wordt gevormd door de keileembult van Urk. Door het gebied meanderen vele stromen en stroompjes die gevoed worden door de IJssel, de Overijsselse Vecht, het Steenwijker diep, De Kuinder of Tjonger en enkele kleinere riviertjes.

Het is niet toevallig dat in hetzelfde jaar 1107 de abt Herman van Zutphen de hof te Urk verpacht aan Adelhardus. Deze zal een familielid zijn. Niet alleen de grafelijke rechten, maar ook de rechten op goederen blijven zo in de familie. In 1107 was Adelhardus nog jong, waarschijnlijk net getrouwd en aan het begin van zijn loopbaan.

Hendrik I van Zutphen verkreeg het graafschap in Friesland onder de voorwaarde dat, wanneer hij zal overlijden zonder wettige erfgenamen na te laten, zijn vader Otto van Zutphen, bijgenaamd de Rijke, het graafschap zal verkrijgen. Die zinsnede was bewust opgenomen. Hendrik, geboren omstreeks 1065, was voor die tijd al oud toen hij

omstreeks 1107 trouwde met Mathilde van Beichlingen van Norheim, weduwe van Koenraad van Arnsberg van Werl en 10 jaar ouder dan Hendrik. Hendrik overleed in 1118 kinderloos.

Zijn vader, Otto de Rijke was echter in 1113 al overleden. Het graafschap viel terug aan de keizer Hendrik V, die het heeft geschonken aan de bisschop Godebald van Utrecht, vermeld in een oorkonde van 1118, zodat die ook wereldlijk heerser werd van dit deel van Frisia.

De bisschop van Utrecht heeft het graafschap Urk en Emelweerd toen in leen gegeven aan Johan van Ahaus, die in latere oorkonden vermeld wordt. Deze Johan heeft zijn rechten niet kunnen uitoefenen zoals uit latere oorkonden is gebleken. In werkelijkheid bleven nazaten van Hendrik van Zutphen de grafelijke rechten uitoefenen, zoals toen gebruikelijk was bij vererving.

Bisschop Godebald van Utrecht verkrijgt in hetzelfde jaar 1118 het "swechus" te Kuinre met enkele hoeven en enig land van de proost van de St Pieterskerk te Utrecht in ruil tegen de kerk in Enschede in Twenthe. Dat swechus zal een restant zijn van een oud leengoed/landgoed dat hier in vroeger tijden is aangelegd als steunpunt en bevoorradingspunt voor bestuur en leger.

Uit een oorkonde van 1148 blijkt het bestaan van Coenraad van Urk, die van de abt van Corvey goederen in Mirdum in leen krijgt. Coenraad zal een zoon zijn van Adelhardus, de voogd van St Pantaleon die in 1107 de hof van Urk in pacht kreeg en de gronden aan de overzijde van de rivier de Nagel, tot aan Vunninga. Met Vunninga wordt waarschijnlijk het latere Veenhuizen bedoeld, gelegen ten westen van Kuinre en destijds zuidelijker gelegen dan het Veenhuizen zoals het is afgebeeld op kaarten van omstreeks 1550.

Uit een oorkonde van 1165 blijkt dat er een geschil bestond tussen de bisschop Godfried van Utrecht en graaf Floris III over de grafelijke rechten in het Friesland tussen Vlie en Lauwers, ook midden Friesland genoemd. Keizer Frederik brengt in dat jaar een verdrag tussen beide heren tot stand. Uit een latere oorkonde blijkt dat tot midden Friesland ook het gebied Urk-Nagele-Emelweerd wordt gerekend.

Bisschop Godfried is het aantasten van zijn bezit door de graven van Holland meer dan zat en hij besluit om langs zijn grenzen met Holland nieuwe burchten te bouwen. Zo laat hij in 1165 een begin maken met de bouw van burchten te Vollenhove en Kuinre. De burcht Ramelo (Raalte) was al eerder gebouwd, omstreeks 1130. Alle burchten zijn opgeworpen als motte kastelen, zoals uit later archeologisch onderzoek is gebleken.

Op 22 januari 1200 sluiten Diederik II, bisschop van Utrecht en graaf Otto I van Gelre door bemiddeling van Hertog Hendrik I van Brabant een vredesverdrag, waarin een bepaling is opgenomen met betrekking tot de overlaster die de bisschop te Kuinre van graaf Willem I, graaf van Midden Friesland, ondervindt. Graaf Willem had in Oosterzee een burcht laten bouwen om zich te beschermen tegen de rooftochten van borgheer Hendrik van Kuinre.

In 1204 worden door bemiddelaars vredesverdragen opgesteld tussen Willem van Holland gehuwd met Adelheid van Gelre en de bisschop Diederik van Ahr van Utrecht en tussen de bisschop en Lodewijk II graaf van Loon en Holland gehuwd met Ada van Holland, de dochter van Dirk VII die in 1203 is overleden.

Uit die overeenkomst blijkt dat de graaf van Loon onterecht het gebied Nagele (met Urk en Emelweerd) in bezit had, wat de bisschop van Utrecht vroeger aan Johan van Ahaus in leen had gegeven. De bisschop krijgt dit gebied nu terug. Vermoedelijk heeft de bisschop daarna Hendrik van Kuinre tot graaf over Urk-Nagele-Emelweerd aangesteld omdat hij in hem een sterke bondgenoot zag om Willem I van Holland, graaf van Friesland, van zich af te houden.

Waarom de graaf Lodewijk van Loon (en zijn voorgangers) het gebied Nagele (maar ook Urk en Emelweerd) in bezit hadden is wel te reconstrueren.

Toen Hendrik van Zutphen in 1118 kinderloos overleed, vielen de grafelijke rechten terug op zijn vader Otto, conform de leenovereenkomst. Maar vader Otto was in 1113 al overleden en dus komen de erfgenamen in actie. Die doen een beroep op het erfrecht. De enigen die dan in aanmerking komen zijn nog levende kinderen van Otto de Rijke van Zutphen. Dat waren in 1118 zoon Dirk uit het eerste huwelijk, bisschop van Münster, en dochter Ermgard uit het tweede huwelijk, die net een jaar ervoor gehuwd was met Gerard II de Lange van Gelre.

Er is, zoals gebruikelijk in die omstandigheden, familieberaad geweest. Daarbij zullen ook de nazaten van de broer van Otto II, Gerard I van Zutphen, graaf van Lohn, aanwezig zijn geweest. Gerard I is overleden omstreeks 1090. Zijn zoon Godschalk I omstreeks 1110 en bij zijn overlijden liet hij 4 nog jonge kinderen na. Gerhard II, Alardus, Winemarus en Godschalk, allen geboren tussen ongeveer 1090 en 1100. Gerhard II is zijn vader opgevolgd als graaf van Lohn en heer van Rees. Alardus en Winemarus staan beide vermeld als heer van Wesenhorst en Godschalk als heer van Varsseveld. Alardus was in 1107 net volwassen en er aan toe om op eigen benen te

staan. Zeer waarschijnlijk is Alardus dezelfde persoon als Adelhardus die in 1107 de hof te Urk van Pantaleon in pacht kreeg en welke pacht bij goed gedrag zou worden omgezet in erfpacht.

Aanvullend bewijs vinden we in een interessante oorkonde uit 1145 waarin keizer Koenraad III de schenking bekrachtigd van de gouwen Oostergo en Westergo in Friesland aan de bisschop van Utrecht. Als getuigen zijn hierbij aanwezig Allardus van Wissenhurst en zijn broer Winemarus.

Uit een oorkonde van 1165 blijkt dat de koning een compromis heeft getroffen tussen de bisschop van Utrecht en graaf Floris III van Holland, die een zoon was van Otto's dochter Sophia, g/m Dirk VI van Holland.

Zowel het beheer over het kasteel Bentheim als de rechten op de Friese graafschappen werd geregeld.

Floris III en de bisschop zullen samen de rechten in Friesland ten westen van de Lauwers gaan uitoefenen.

Broer Otto krijgt Bentheim.

Maar de Friezen in Midden Friesland trokken zich daar niets van aan en gingen hun eigen weg. Zij kozen omstreeks 1200 Willem I van Holland tot hun landsheer.

In 1165 is Godfried van Rhenen bisschop van Utrecht en die liet ter bescherming van de grenzen van zijn gebied vele burchten bouwen. In Vollenhove b.v. maar ook in Kuinre. Godfried van Rhenen zal na de bouw van de burcht te Kuinre een leenman hebben gezocht die hem kon steunen in zijn strijd met de graven van Holland om het bezit van Friesland. Iemand die door de leenmannen in het gebied Urk zal worden geaccepteerd zodat geen onderlinge strijd is te verwachten. Een mogelijkheid is een nazaat van Coenraad van Urk. In 1195 wordt een ridder Hendrik van Kuinre vermeld, welke het laatst voorkomt in een oorkonde uit 1213. Deze Hendrik kan een nazaat zijn van Coenraad van Urk, een kleinzoon, als we rekening houden met de tijdbalk, de jonge leeftijd waarop men huwde en de relatief jonge leeftijd waarop men meestal stierf. We nemen dan aan dat Coenraad van Urk een nazaat is van Adelhardus.

Maar het is ook mogelijk dat Hendrik van Kuinre geen nazaat is van Coenraad omdat deze tussentijds kan zijn overleden zonder erfgenamen na te laten. Is er dan nog een persoon te vinden die in aanmerking zou kunnen komen met relaties tot de bisschop van Utrecht of families met grafelijke rechten in dit gebied. Die persoon is te vinden bij de verwanten van Adelhardus, leenman van Pantaleon in Urk. Hendrik, de tweede zoon van Gerhard II Heer van Rees en graaf van Lohn, en broer van Godschalk II, graaf van Lohn. Het is heel goed mogelijk dat deze Godschalk in de praktijk ook de grafelijke rechten uitvoerde in het gebied Urk, als nazaat van zijn grootvader Gerard, de broer van Otto de Rijke van Zutphen. Broer Hendrik zal dan na 1165 borggraaf van Kuinre zijn geworden en hij noemde zich daarna Hendrik van Cunre. Adelhardus van Urk was dan een oom van Hendrik van Kuinre.

Maar er is nog een aanwijzing waar de voorouders van Hendrik van Kuinre gezocht kunnen worden. En dat is zijn familiewapen. Dit wapen vertoont qua kleurstelling en aantal balken veel gelijkenis met het wapen van Lodewijk van Loon, met dien verstande dat het wapen van Hendrik geschuinbalkt is.

Het familiewapen van de heren van Rees, graven van Lohn, lijkt in de verste verte niet op het wapen van Hendrik van Kuinre, zodat op basis van het familiewapen een verwantschap met de nazaten van Hendrik van Zutphen niet is te plaatsen.

Lodewijk van Loon was op 04-11-1203 gehuwd met Ada van Holland en wordt in een oorkonde van 1204 vermeld als de bezitter van de leenrechten op het leengoed Naghele, waaronder moet worden verstaan het gebied Urk. Het leengoed van Pantaleon was al in de golven verdwenen en het leengoed van Elten lag ten zuidwesten van Naghele tegen de keileembult van Urk aan. Naghele was in 1204 een belangrijke haven en qua inkomstenbron ver boven het oude landgoed van Elten uitgestegen.

Ada van Holland was een dochter van Dirk van Holland die met zijn broer Willem in conflict was omtrent de grafelijke rechten in midden Friesland. In 1196 nodigde Dirk zijn broer Willem uit op het kasteel Horst om de kwestie op te lossen. Ook aanwezig was Hendrik van Kuinre. Deze nam tijdens de maaltijd Willem gevangen. Dat geeft aan dat Hendrik een goede relatie had met Dirk van Holland. Mogelijk op grond van het feit dat Hendriks burcht in Kuinre aan de rand van Friesland lag en hij al eerder in conflict was gekomen met Willem als graaf van Midden Friesland. De graven van Holland hadden in 1204 de

grafelijke rechten over het gebied Urk in bezit, maar ten onrechte, omdat de bisschop van Utrecht dit in 1118 had gegeven aan Johan van Ahaus. Een aanwijsbare afstamming via Dirk van Holland of Lodewijk van Loon is niet te vinden. Mogelijk stamde Hendrik af van verwanten van Looz/Loon via zijn vermoedelijke vader Coenraad.

Dat zou kunnen indien Coenraad van Urk geen zoon is van Adelhardus, maar van Hendrik van Loon, die omstreeks 1065 is geboren als zoon van Emmo (Irmfried) II van Looz/Loon. De grootvader van deze Hendrik was Coenraad van Horne, zodat ook de naam Coenraad is te verklaren.

Maar een duidelijke lijn is niet aan te geven.

Een volledige verwantschapslijn kunt u vinden op mijn website onder de knoppen Genealogie. Bij elke persoon van belang staan aanvullende gegevens vermeld uit oorkonden of annalen.

Hieronder een lijst van geraadpleegde bronnen en publicaties in willekeurige volgorde.

Bronnen en aanvullende literatuur:

Oorkondenboek van het sticht Utrecht

Oorkondenboek der Graafschappen Gelre en Zutphen; mr. LAJW Baron Sloet; 1^e gedeelte tot 22-10-1229.

Oorkondenboek van Groningen en Drenthe; Blok e.a.; eerste en tweede deel.

Ostfriesisches Urkundenbuch; dr. Ernst Friedlaender; Erster Band.

Urkundenbuch für die Geschichte des Niederrheins; Lacomblet; 799-1128; 1129-1200;

Rheinisches Urkundenbuch; ältere Urkunden bis 1100; Wisplinghoff, Erich.

Rheinisches Urkundenbuch; Elten-Köln, S. Ursula; Wisplinghoff, Erich.

Rheinisches Urkundenbuch; Aachen; Wisplinghoff, Erich.

Urkundenbuch zur Landes- und Rechtsgeschichte des Herzogthums Westfalen; 799-1300; Seibertz, Johann Suibert.

Werden a.d. Ruhr: Zeitbewusstsein in einer mittelalterlichen Grundherrschaft; Michael Buhlmann.

Die Abtei Werden und ihre Umlandbeziehungen im Mittelalter; Michael Buhlmann.

Die Kaiserurkunden der Provinz Westfalen; deel I, 777-900; dr. Rotger Witmans.

De oudste oorkonden van het Sint-Odulphusklooster van Staveren; J A Mol en K van Vliet.

Regesten Roermond; 714-1388.

Regesten behorende tot de inventaris van het archief van het kapittel van Sint Walburgis; 1059-1606; Zutphen.

Regesten van oorkonden 996-1550 behorende tot het oud-archief van de gemeente Zutphen.

Regesten behorende tot de inventaris van het archief van de proosdij van de Sint Walburgiskerk 1105-1533; Zutphen.

Regesten van het archief der stad Utrecht 1021-1487; bewerkt door mr S.Muller. (Bijdragen oorkondenboek)

Regesta Historiae Westfaliae, begleitet von einem Urkundenbuche; Dr. Heinrich August Erhard.

Lijst van oorkonden die in het Charterboek van Friesland ontbreken; 753-1300; mr. LPC van den Bergh.

Gedenkstukken tot opheldering der Nederlandsche Geschiedenis; mr. LPC van den Bergh.

Inventaris van oude acten van de familie Krabbe te Baarlo Zwartsluis; met genealogische toelichting; dr.JJ Krabbe.

Oorkondenboek van de abdij Kloosterrade 1108-1381; MS Polak en EC Dijkhof.

Versie 20-08-2016; Anne Post. Update 12-05-2020

Oorkonden Heinrich VI 1185-1197.

Groot Charterboek der graven van Holland, van Zeeland en Heren van Friesland; Frans van Mieris. Deel 1.

Groot Placaat en Charterboek van Friesland. Eerste deel; GF Baron Thoe Schwartzenberg en Hohenlansberg.

Repertorium op de Cuykse lenen in Holland, het Sticht en Gelre, 1129-1649; J C Kort.

Charterboek de Hertogen van Gelderland en Graven van Zutphen; mr. Pieter Bondam.

Twaalf onuitgegeven oorkonden uit de twaalfde eeuw; mr. C Pijnacker Hordijk.

Het kaartenhuis van de Friese Wetenschap; Een mythe ontmanteld; Jan Post.

Algemene geschiedenis des Vaderlands, van de vroegste tijden tot op heden; delen 1 en 2; JP Arent.

Agrarische veenontginningen in oostelijk Opsterland (900-1700); Dennis Worst.

Bataven in Noord-Frankrijk? Ad Maas, Leende.

Siedlungs- und Küstenforschung im südlichen Nordseegebiet; Karl-Ernst Behre e.a.

Die Schwankungen des mittleren Tidehochwassers enz.; Karl-Ernst Behre.

Sea-level changes in the southern North Sea region: a response to Bungenstock and Weerts (2010); Karl-Ernst Behre.

Dit zijn die croniken van den Stichte van Utrecht ende van Hollant; Beke.

Gülch und Bergischen Geschichte; Christoph Jakob Kremers.

De historische ontwikkeling van de begrippen bezit en eigendom in de landsheerlijke rechtspraak over onroerend goed in Holland; JP de Monté ver Loren.

Geschiedenis van het Nederlandsche Volk; PJ Blok.

Kritiek der Friesche Geschiedschrijving; dr. J Bolhuis van Zeeburg.

Capitulare de villis; Landgüter-Verordnung Karl des Grossen;

Dye cronijcke van Zeelandt; Reigersberg.

De Friese hoofdeling opnieuw bekeken; JRG Schuur.

Lenen van de graaf van Holland in Flevoland, 1281-1616; JC Kort.

De Overstichtse lenen en hun recht; mr. ED Eijken.

Van ijstijd tot middeleeuwen; De landschapsontwikkeling en de historische ontwikkeling van Makkinga; Dennis Worst.

Die Münsterischen Chroniken des Mittelalters; Julius Ficker.

In kringen van kanunniken, 695-1227; Kaj van Vliet.

Genese en ontwikkeling van het kustlandschap tussen Duinkerken en de Jadeboesem; Studierapport ir. T Edelman. Fon jelde; opstellen over middeleeuws Frisia van DJ Henstra.

Friese graafschappen tussen Zwin en Wezer van Dirk Jan Henstra. 2012, van Gorcum.

Die Grafen von Mitelfriesland aus dem Geslechte König Ratbods. Hugo Jaekel. 1895 Gotha, F A Perthes.

Friesche Volksalmanak 1889; pag. 158-193; Brokstukken uit Frieslands geschiedenis; mr. Ph. Van Blom.

BMGN Low Countries Historical Review 1987; De Friese hoofdeling opnieuw bekeken. J R G Schuur.

De Vrije Fries; jaargang 1850 5e deel pag. 29-121

De wordingsgeschiedenis van Fryslân; Thema 3, Ordening en Strijd. Provincie Friesland.

Spiegel der zeilvaart 31-10 (2007), 35-39. Deense heersers en de Friese kogge in de vroege Middeleeuwen;

Deel 2: De koggenorganisatie en de rol van de Deense heersers; Luit van der Tuuk.

Nederlandse historische bronnen 7; dbnl 2-7-2015; van Egmonds bronnenstrijd tot Dirk I bis.

Versie 20-08-2016; Anne Post. Update 12-05-2020

Het Graafschap Holland 850-1500; www.jemade.be/teksten.htm

Alzey-Zutphen; Henk Verdonk; Een onderzoek naar het rijksleen te Alzey van de graven van Zutphen. Sdu Den Haag
Kronijk of Breedvoerige Tijdrekenkundige Tafel voor Groningen, Friesland en Drenthe; MD Teenstra.

Versuch einiger Anmerkungen über den Staat von Friesland mittlerer Zeiten; Konrad Wierichs.

De munten van Friesland, Groningen en Drenthe (de Heeren van Coevorden); PO van der Chijs.

Nederlandse historische bronnen nr 7; dbnl, Egmond.

Gelre, register op de leenaktenboeken van het vorstendom Gelre en het graafschap Zutphen; mr. JJS Baron Sloet en dr. JS van Veen.

Friese kloosters en eilanden in de middeleeuwen; JA Mol.

Historie der Rittersitze, Adlichen und freyen Häusern, auch zerstörten Schlösser im Herzogtum Westphalen; Johan Diederich von Steinen.

Historie van Overijssel; W Nagge.

Het graafschap Holland; Stamboom in been; BKS Dijkstra.

Westphälisches Adeliches Stammbuch von Johan von der Berswordt; Johann Hobbeling.

Eindrapportage onderzoek naar restanten van het klooster St. Odulphus bij Stavoren. Albert Zandstra.

Deense heersers en de Friese kogge in de vroege middeleeuwen deel 2; Luit van der Tuuk.

Geschiedenis van de beide Limburgen; Maaslandse monografieën; deel 1;

Meertens archief; Broncommentaren; De leenregisters; JC Kort.

Na driemaal klokkleppinge; De Westhoek; Fokke Middendorp.

Overijsselse almanak voor oudheid en letteren; 1853; Geschiedkundige herinneringen omtrent Kuinre, blz 1-82.

Oudheden en gestichten van Vriesland, tusschen 't Vlie en Lauwers; Uit het Latijn vertaald door H.V.R.

Oudheden en gestichten van Groningen en Groningerland mitsgaders van het land van Drent; HVR

Overijsselse almanak 1844; Havezaten in Overijssel.

Ridderschap en hoveluden in Overijssel; mr. A Haga.

Heiligen en Heren; Studies over het parochiewezen in het Noorden van Nederland voor 1600; ODJ Roemeling.

Silehem, de oorkonde van 29 mei 1132; In de Silehammer nr 19 van 04-12-2011.

Overijsselse gedenkstukken; tweede stuk; JW Racer.

Friese Volksalmanak 1890; Het oude graafschap Staveren; J Hogeman.

Het eiland Urk; een onderzoek o.l.v. PJ Meertens en L Kaiser.

Vaderlandse historie deel 2; Jan Wagenaar.

Gelre; Bijdragen en mededelingen; Deel LVIII; Varsseveld, Ds P Kuiper.

Vollenhove, stedelijk verblijf van bisschop, ridder en visser; Jos Mooiweer.

De Weerribben aan het einde van de vroege Middeleeuwen 800-1000; AS Reeskamp.

De afstamming der Hollandse graven; dr. Kees Nieuwenhuizen.

De ware geschiedenis van Schokland; oude opvattingen en nieuwe inzichten; André J Geurts.

Sinds God in Jorwerd verscheen: Friezen en de zeggenschap over hun kerken in de middeleeuwen; JA Mol.

Oorkonden uit Midden-Brabant voor 1418; Wim de Bakker.

De mythe van Fulda; op <http://ijpelaan.nl/Archief/IJpFrames-nl.html>

Een oud Overijsselsch kerkdorp, geheel kerspel en Stichtsleen Nagele genoemd; J. Hogeman.

Versie 20-08-2016; Anne Post. Update 12-05-2020

Geschiedenis Urk; <http://www.marijoost.nl/geschiedenis-urk/>

De geschiedenis van het eiland Urk; C de Vries.

Geschiedkundige herinneringen aangaande het vlek, of de voormalige vesting Kuinre; SF Kleinsma. <http://www.dboverijssel.nl/archieven/3923>

<http://www.diachronie.nl/corpora/crm14> Corpus van Reenen-Mulder met vertaalde oorkonden.

<http://www.diachronie.nl/corpora/jpfries> corpus Jan Post kritische beoordeling van oorkondenteksten.

Lenen van de graaf van Holland in Flevoland, 1281-1616; J C Kort.

Rogge, zout en bodemschatten. De archeologie en het cultuurlandschap van Urk in de Late- en Post-Middeleeuwen;
A A Kerkhoven 2003.

Enige Friese toponiemen in het eerste millennium. Dr. W Bruijnesteijn van Coppenraet. Internetartikel.